

Сто тисяч (1890)

Карпенко-Карий Іван

ДІЄВІ ЛЮДЕ

Г е р а с и м Никодимович Калитка — багатий крестьянин.

П а р а с к а — жінка його.

Р о м а н — син їх.

С а в к а — кум Герасима, крестьянин.

Банавентура — К о п а ч.

Н е в і д о м и й — єврей.

Г е р ш к о — фактор.

М о т р я — наймичка.

К л и м — робітник.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА I

В хаті яку хвилину нема нікого; входе Невідомий.

Н е в і д о м и й. Нікого нема... Охо-хо-х! Трудно теперечки жить на світі. А через чево і трудно? Через того, що багато розумних понаставало... Усі торгують, а покупателі тільки глазами купують, і торгівлі нема — один убиток. Так я сібе видумал новую комерцію: хорошій будет гендель, єжелі удасться... Попробуєм!..

ЯВА II

Роман і Невідомий.

Н е в і д о м и й. Здрастуйте вам.

Р о м а н. Здоров.

Н е в і д о м и й. Це хата Герасима Никодимовича Калитки?

Р о м а н. Це.

Н е в і д о м и й. А де ж сам хазяїн?

Р о м а н. Вони в город поїхали, сьогодні повинні бути назад.

Н е в і д о м и й. Я з ним відался, і он сказав, щоб я приїхав.

Р о м а н. Може, й вони через годину будуть.

ЯВА III

Ті ж і Копач.

К о п а ч. Ура! Тепер суд гласний, накриває жидків часний! Хе-хе-хе!

Н е в і д о м и й. А ви разлі часний? Не похоже.

К о п а ч. Не та рожа? Ха-ха-ха!

Н е в і д о м и й. Прощайте! Я навідаюся опісля, бо у мене є діло до Смоквинова. (Пішов.)

ЯВА IV

Копач і Роман.

К о п а ч. Ха-ха-ха! Заметь—це пройдисвіт! Я їх багато бачив, у мене опит і практика. Я на них насмотрелся... Командовал зводом, так пров'янт і фураж часто получав, знаю їх, да і они меня знають! Тепер літ тридцять в одставкє, по світу вольно я хожу і в очі сміливо усім гляжу... Стихи... Ха-ха-ха! А батько купчу й досі ще не совершив?^

Р о м а н. Ще в городі.

К о п а ч. Хотів поздравити його з приобретенієм земель-кі... А Прасковєя Івановна?..

Р о м а н. У попа.

К о п а ч. Так! Торічелієва пустота... Хе-хе-хе! Ти цього не знаєш — це з фізікі. В таким разі — адіо! К обіду я прийду. (Пішов.)

ЯВА V

Роман, потім Мотря.

Р о м а н. Наче і розумний, а дурний. Тридцять літ шукає кладів і голий став як бубон, бо все на кладах, кажуть, прокопав... І все він зна — тільки нічого не робе. (Іде до дверей і гука.) Мотре, та йди-бо сюди!

М о т р я за дверима: «Чого там? Нема мені часу».

Р о м а н. Та нам, мабуть, не буде часу і вмерти. Іди-бо! Зашиєш мені сорочку, геть розпанахав рукав, а мати десь пішли. Хочеться мені з Мотрею побалакать, то нема за чим у хату йти, так я нарошне розірвав рукав.

Входе Мотря.

Заший. (Показує.)

М о т р я. Де це ти так розпанахав? Роман. Зачепився за вила.

Мотря зашива, Роман її цілує.

Мотря (б'є його кулаком). А це що? А тпруськи!

Роман. Хіба не можна? Ми ж восени поженимось, чула? Що батько казав?

Мотря. То тоді і цілуватися будемо, а тепер зась! Може, ще батько шуткував, а ти вже н губи розпустив.

Роман. Ні, це не шутки. І мати казала, і батько казав, що кращої невістки не треба.

Мотря. Уже зашила. Іди собі, я не маю часу теревені править, та он вже батько приїхали.

Роман. Батько? Справді.

Мотря вибіга.

ЯВА VI

Герасим і Роман.

Герасим. А ви чого тут збіглись, роботи нема, чи що?

Роман. Та я розірвав рукав... Мотря зашила.

Герасим. А мати ж де?

Роман. Пішли до попа...

Герасим. Знайшла празник. Іди ж до роботи, бо там роти пороззявляють та й стоятимуть. Нехай коней розпряжуть, а зброю зараз однеси в комору, щоб якої реміняки не порізали на батоги.

Роман. Добре. Тут жид якийсь питав вас і Копач. (Вийшов.)

Герасим (один). Жид—то діло, а Копач—морока. Ху! Слава богу, справився з ділами: совершив купчу, і земельки прибавилось. І бумага зелена, мов земля, укрита рястом!.. Ох земелько, свята земелько, божа ти дочечко! Як радісно тебе загрібати докупити, в одні руки... Приобрітав би тебе без ліку. Легко по своїй власній землі ходить. Глянеш оком навколо — усе твоє: там череда пасеться, там орють на пар, а тут зазеленіла вже пшениця і колосується жито; і все то гроші, гроші, гроші... Кусочками, шматочками купував, а вже і у мене набралось: тепер маю двісті десятин — шматочок кругленький! Але що ж це за шматочок! Он у Жолудя шматочок — так-так, — однієї шпанки ходить дванадцять тисяч, чотири чи п'ять гуртів випасається скоту. Та що? Свиной одних, мабуть, з тисяча, бо то ж зимою тільки біля свиной шість чоловіка день при дні працює!.. І яким побитом Жолудь достав таку силу грошей — не зрозумію... Я сам пам'ятаю, як Жолудь купував баранців, сам їх різав, торгував м'ясом у різницях, а тепер — багатир. Де ж воно набралось? Не інаше, як нечистим путем! Тут недоїдаєш, недопиваєш, день при дні працюєш, жінка з діжі рук не виймає — і тільки ж всього-на-всього двісті десятин, а то ж, мабуть, і в десять тисяч не вбереш. Не спиться мені, не їсться мені... Під боком живе панок Смоквинов, мотається і туди й сюди, заложив і перезаложив, — видно, що замотався: от-от продасть або й продадуть землю... Ай, кусочок же, двісті п'ятдесят десятин, земля не перепажана, ставок рибний, і поруч з моєю, межа з межею. Що ж, копиталу не хватає... Маю п'ять тисяч, а ще треба не багато, не мало — п'ятнадцять тисяч! Де ти їх візьмеш? Прямо, як іржа, точить мене ця думка! Де їх взяти?.. Де?.. Хіба послухать жидка, піти

на одчай, купить за п'ять тисяч сто тисяч фальшивих і розпускать їх помаленьку: то робітникам, то воли купувать на ярмарках... Мужик не дуже-то шурупає в грошах, йому як розмальована бумажка, то й гроші. Страшно тільки, щоб не влопатись... Обіщав жид сьогодні привезти напоказ. Може, це він уже й заходив. Цікаво дуже бачити фальшиві гроші.

ЯВА VII

Савка і Герасим.

С а в к а. Здрастуйте, куме! Добре, що я вас дома застав.

Г е р а с и м. А навіщо ж то я вам так пильно потрібен?

С а в к а. Відгадайте! Шкода, не відгадаєте... Грошей позичте, куме! Карбованців з сотню, до Семена.

Г е р а с и м. Яж кажу, що так!.. Виходить: недовго думавши — давай! Хіба у мене банк, чи що?

С а в к а. Та до кого ж ти і вдаришся? Жид злупе такого проценту, що ніяк не викрутишся потім.

Г е р а с и м. Хто ж тепер, куме, не лупить? Лупи та дай.

С а в к а. То вже лупить краще ви, куме, та дайте.

Г е р а с и м. Нема! Хоч носа відкрути, то й десятки зайвої не витрусиш — всі віддав за землю.

С а в к а. Де ж ті гроші, куме? Я сам не раз, не два

Г е р а с и м. Та господь їх знає. Я над цим думав.

С а в к а. Чув я, що Жолудь нечисті гроші має, від самого, не при хаті згадуючи, сатани, то, може, й другі так саме достали... Тільки де ж вони з ним познайомились і як? От що цікаво! Вже ж і я не полохливого десятка, пішов би до нього в гості у саме пекло: надокучило отак раз у раз позичати, нехай би дав, іродів син! Чи душу йому, луципірові, треба, то нехай би брав, бо без душі, мабуть, легше, як без грошей. Я вам, куме, признаюсь, що сам ходив під Івана Купайла, як мені казано, на роздоріжжя... Повірите, звав, нехай бог простить, Гната безп'ятого! Так що ж — не вийшов, тільки налякав.

Г е р а с и м. Цікаво! Розкажіть, будь ласка...

С а в к а. Знаєте, за третім разом, як я гукнув: вийди до мене, безп'ятий, я тобі в ніжки уклонюся, до смерті слугою твоїм буду!.. А він — і тепер моторошно — зайцем мимо мене — тільки фа! аж свиснув, та хо-хо-хо! То я тікав з того місця, мало дух з мене не виперло... Прости господи! Дві неділі слабів: бувало, тільки що шерхне, так увесь і затремтю, і волосся на голові підніметься. На превелику силу одшептала Гаврилиха.

Г е р а с и м. Не надіявся, куме, щоб ви такі сміливі були...

С а в к а. Ну, а що ж його робить, коли грошей треба день у день! От і тепер: післязавтрього строк платить Жолудю за землю, держу там у нього шматочок, а тут не вистача. Договір же такий: як грошей в строк не віддам — хліб зостанеться за Жолудьом без суда. Та що там балакать! От, ей, правду вам кажу, куме: якби знав, що за цим разом дасть, — знову пішов би кликать, так грошей треба.

Г е р а с и м. Сміливі, сміливі ви, куме, з вами і не такі діла можна робить.

С а в к а. Ха! Чого там бояться? Страшно тільки без грошей, а з грішми, сказано ж, і чорт не брат.

Г е р а с и м (набік). Треба це на ус закрутить.

С а в к а. Куме! Та, може ж, таки найшлася б у вас там яка сотняга? Позичте! Батьком буду величать.

Г е р а с и м. Що його робить? Хіба от що: я, знаєте, сам позичив оце у Хаскеля для домашнього обіходу; тільки платю п'ять процентів у місяць. Коли дасте п'ять процентів, то я поділюся з вами, так уже, для кума.

С а в к а. П'ять?.. Та що маєш робить... І за це велике спасибі, давайте.

Г е р а с и м. Принесіть же мені запродажню запись на воли.

С а в к а. Як? Хіба ж я вам воли продав?

Г е р а с и м. Вийде так, ніби продали... Ніби! Розумієте? А я ті самі воли віддам вам до Семена, а на Семена ви віддасте мені сто карбованців і запродажню я розірву, а як не віддасте, то я візьму воли... Так коротча справа.

С а в к а. Це добра справа!.. То й воли до вас вести, чи як?

Г е р а с и м. Ні. Ви підіть у волость, то писар знає і напише таку запродажню як слід, а ви запродажню принесете мені, то я вам гроші дам.

С а в к а. Та візьміть, куме, векселя, навіщо вам ця плутанина?

Г е р а с и м. Ні, куме, я переконався, що запродажня на-дежніше векселя...

С а в к а. Так... Ну, добре. То вже ж, мабуть, завтра принесу. А ви дома будете завтра?

Г е р а с и м. Дома.

С а в к а. Так... Прощайте. (Набік.) Е, куме, мабуть, і в тебе нечисті гроші, і в тебе душа вже не своя. (Зітхає, виходить.)

Г е р а с и м (сам). Одважний чоловік! До чорта ходив і на все піде за гроші, а я візьму з нього вексель. Найшов дурня! Продай воли — бери гроші... не віддаси грошей — давай воли, бо то ж мої, я вже їх купив, я вже не буду править грошей, а воли давай. Так надежніше.

ЯВА VIII

Герасим і Невідомий.

Н е в і д о м и й. Здрастуйте вам!

Г е р а с и м. Здрастуй. (Набік.) Той самий жид... аж мороз поза шкурою пішов. Ну що?

Н е в і д о м и й (озирається). А нічого...

Г е р а с и м. Приніс?

Не в і д о м и й. Є.

Г е р а с и м (зітхнув). Показуй.

Не в і д о м и й (оглядається кругом, загляда у вікно, потім виймає гроші, все нові, несе до столу, розклада на столі). Теперечки пізнавайте, почтенний, де тут фальшиві, а де на-стоящі?

Г е р а с и м (довго розгляда, придивляється на світ). От так штука! От так штука! Не вгадаю! (Розгляда.) Не вгадаю!

Не в і д о м и й (знову зазира у вікно). І ніхто не вгадає. Я присягну на Біблію, що всякий прийме! Ето робота первий сорт. Ми не робимо такой дрянні, як другі... їх роблять у англичан, і англичанин їх возить, а я у нього с агентом.

Г е р а с и м. Ну й зроблені, ну й зроблені — прямо насто-ящі, і не кажи... Як дві каплі води, всі однакові... руб — руб, три — три — однаковісінькі! Покажи ж, будь ласка, котра фальшива?

Не в і д о м и й. Оце одна — руб, а це друга — три.

Г е р а с и м. Оці-о? Оці? Та ти давай мені таких грошей хоч лантух — прийму. Як же ти їх розбираєш?

Не в і д о м и й. Ми?.. Ето секрет. Нащо вам усе знать? Товар нравиться — візьміть, не нравиться — не беріть. Ми не йжудаємся в покупателях; ми їх розпустили і розпускаємо, може, мільон, і всі благодарять... Ви знаєте, теперечки етих денег скрізь доволі, може, і у вас у кишені єсть такі самі.

Г е р а с и м. Ну, так! Звідкіля вони у мене візьмуться? Хіба дав хто, справді? Ану, глянь. (Показує свої гроші.)

Не в і д о м и й (розгляди). Как нема, коли є!.. От одна трьохрубльовая, от друга... Хе-хе-хе! Ето усе нашгей фабрикі.

Г е р а с и м. Свят, свят, свят! Та ти брешеш?

Не в і д о м и й. Побей меня бог.

Г е р а с и м. Диво! От так штука! Оце, кажеш, фальшиві? Це я взяв від Жолудьова приказчика. Виходить, їх і у Жолудя доволі є... Он як люде багатіють. Я їх помітю: надірву краї... От тільки одно мені дивно: чом же ти сам не торгуєш на ці гроші, а тільки другим наділяєш?

Не в і д о м и й. Ви все любопитнічаєте. Ну, а отчего ви не продайте фальшивих денег? Відіте, у всякого своя комерція. У нас фабрика на весь свет, другой такой фабрикі нема; ми продаюм тисячу за п'ятдесят рублей... Разлі ето не торговля, по-вашему? Ми заробляємо мільони, а люде в двадцять раз больше... Ну, а якби ми самі на еті деньгі товари купували? Хто б тоді так дешево робив гроші?

Г е р а с и м. І то правда. (Розгляди, гроші.) Не надивуюсь! Настоящі, натуральні! Помітю й ці. (Надрива краї.)

Не в і д о м и й. У нас порядок; фірма почтенная, товар з Лондона прямо ідьот в кожаних мішках; ежелі возьмете, то скажіть, скільки вам нужно, — я буду телеграму пускати у Адессу, і англичанин сам вивезет їх на нашу станцію.

Г е р а с и м. Розпалилась до них моя душа... Сто тисяч візьму!

Н е в і д о м и й. Нехай вам бог допомагає! А коли вивезти?

Г е р а с и м. Сьогодні у нас субота... У понеділок можна?

Н е в і д о м и й. Можна, зачем не можна — усе можна!

Г е р а с и м. А ці дві бумажки ти дай мені, — може, я пробу зроблю: куплю на них що-небудь.

Н е в і д о м и й. Навіщо, коли у вас свої є... А между прочім, візьміть. Так у понеділок увечері ви будете на вокзалі у тому місці, де для мужчін і для дам, — розумієте?

Г е р а с и м. Розумію.

Н е в і д о м и й. Прощайте. (Іде.) Дай вам бог з моєї легкої руки зробиться мільонером!

Г е р а с и м. Спасибі!..

Н е в і д о м и й виходить.

(Сам). Тепер коли б розмінять фальшиві гроші в казначействі... Самому страшно, щоб не влопаться... Хіба кума взять у компаньйони? Що ж, коли він чорта не боявся, то не побоїться казначея, щоб розмінять гроші. Кращого компаньйона, як кум, не знайти!

Входе Копач.

ЯВА IX

Герасим і Копач.

Г е р а с и м. От чортяка принесла цього бродягу! Пів-обіда сам злопає і на перешкоді ділові стане, треба його як-небудь вирядить.

К о п а ч. Здоровенькі були! Як поживаєте, що поробляєте, кого виглядаєте? Хе-хе!

Г е р а с и м. Хоч голий, так веселий! Здрастуйте.

К о п а ч. Поздравляю з придбанням земельки, дай бог еще столько прикупить... Безподобная у вас вода, зараз пив, і містечко у леваді біля верби гарне. Отам би каші наварить з таранькою та попоїсти по-чумацьки... Хе-хе-хе!

Г е р а с и м. Мабуть, голодний, бо змаху про кашу забалакав.

К о п а ч. Хе! Я зразу все обняв оком! У вас новий забор і добре зроблений, — тільки б ще треба по одній дошці дати, а то скотина буде закладати під лату голову, то позриває. Опит... Хе-хе-хе! Тільки гляну, зараз бачу.

Г е р а с и м. Я й сам бачу, та грошей нема.

К о п а ч. Так-так. Хе-хе-хе! Грошей нема, а земелька росте й росте! Люблю за підприємчивість! Так, так, Никодимович! Скупуйте помаленьку, скупуйте! Ёй-богу! Чого ви? Думаєте — шуткою? Які тут шутки? Хазяйственный мужик — велике діло! Ворушіться, ворушіться! Крутіть головою: купили у Борща, купуйте у Смоквинова, а там у Щербини. Пани горять, а мужички з пожару таскають... Це не пустяк! Ви як полагаете? Вони привикли омари

там, шампанське — от грошики й ухнули, а там і іменія ахнули! А ви — галушечки, картопельку, кулешик, чухоньку, та й то не щодня, а воно жирок і наростає... Гляньте навколо: Жолудь — десять тисяч десятих. Чобіт — п'ять тисяч десятих, Пузир — три тисячі; а тут і ви помаленьку та помаленьку прикупуйте та прикупуйте.

Г е р а с и м. Що там я купив, і балакать не варт.

К о п а ч. Одразу ж не можна! Ви візьміть примір з свині: от вона ходить на подвір'ї худа, обдрипана, а закинули ви її в саж, стали харчі кращі давать — то вона помалу й отягнеться, а там і сало наростає, — так і ви... Опит — велике діло!

Г е р а с и м. Спасибі! То це ви мене з свинею рівняєте?

К о п а ч. Не в тім річ! Ви не обіжайтесь—це примір. Ви не взирайте! Помалу, помалу і у вас сала набереться доволі, тоді порівняєтесь з Чоботом, а може, і з Жолудьом... На все свій час, своє врем'я. Не можна ж зразу, в тім і примір. Практика, опитність — велике дело. Вас вже не обманеш, ви всякого обманете, а це велике дело, коли не тебе за чуба держать, а ти других за чуба держиш. А ви як полагаете? Хе-хе-хе! Ви глянули кобилі в зуби і наскрізь її бачите, — опит! Від того у вас лошата он які. Ви не купите чорт батька зна чого? А воно і виходить, що скрізь іде на користь. А то повидумували: ячмінь—голак, а він родить не так; озимий — ріпак, а сівач — дурак; пшениця — кримка, а в штанях дірка; жито шампанське — баловство панське... Хе-хе-хе!

Г е р а с и м. Ох, Банавентура Бовтурович, все то добре, що ви кажете, тільки речі ваші не гроші, за них земельки не купиш, а тут грошей, грошей, грошей треба. Ось під боком лежить земелька, а я слину ковтаю. Та яка земля? Неперепахана, ставок рибний, і з моєю межа з межею.

К о п а ч. Потрошку, потрошку — пам'ятайте мій примір; От ви б самі ставочок тут унизу викопали, рибу завели: лини, карасі... Нема краще, як м'ясо свинина, а риба линина. Хе-хе-хе!

Г е р а с и м. Викопаем. Може, ви вже грошей знайшли, то позичили б на хазяйство?

К о п а ч. І це діло таке, що одразу не можна, — ще не наскочив! Я вам по секрету скажу: тут єсть один предмет... Ні, не буду говорити — я вас повезу, самі побачите. Це не пустяк, діло важне; приміти такі, що не можна сумніватись, — верьте!

Г е р а с и м. Ет! Ви тільки хвалитесь... Тридцять літ шукаєте грошей, а нічого сенько не знайшли.

К о п а ч. Як не знайшов! А дерево окам'яніле ви не бачили? От поїдемо, я вам покажу, стоїть подивиться: пудів, п'ять важить, всі листочки, всі віти, так як напечатано! А ступку мідну, червоної міді, тільки товкач перебитий... А сковороду — отака сковорода... Запорозька, видко, жидків на ній припікали! Випитували, де гроші, а може, ковбаси піджарювали... Предмети інтересні для науки; я їх оді-слав одному професорові, забув, як фамілія, він кургани розкопує...

Г е р а с и м. Чортзна-що, аж нудно слухать!... Ви грошей давайте?..

К о п а ч. Я чувствую, що аж тут моя судьба розрешиться... Всякому своє — вірте, що провіденіє недурно указало мені цей путь — будуть і гроші. Отоді зашумить Банавентура-копач!

Г е р а с и м. Що ж би ви зробили, якби гроші викопали?

К о п а ч. Зараз би поїхав в Париж.

Г е р а с и м. Чого? Щуп оцей показувать... Та ви ж і балакать по-їхньому не вмієте.

К о п а ч. О, я їм скажу... Та все одно ви не зрозумієте!

Г е р а с и м. Е, бачите, ви не вмієте, та вже й круть-верть.

К о п а ч. Не вмію? Вів ля Буланже, вів ля Ельзас, аб-а Ельман! Оле куто ля фуршет!... Оле кашон, ля помдетер, вів ля патрі!.. А що?

Г е р а с и м. Та хто його знає що! Чую тільки, що не по-нашому лопочете.

К о п а ч. В тім сила! Ви собі думаєте, що це дурак який ходить?

Г е р а с и м. Та хто його знає.

К о п а ч. То-то бо й є! А я мовчу і таки свого доб'юсь... а тоді і будете руками об поли бить... Хе-хе-хе! Наука, Нико-димович, наука! Можна пожаліть, що ви сина не вчили, а я б коло нього був позанявся, і він би знав французького язика не хуже мене, для того є самоучитель. Марго й другі книги.

Г е р а с и м. Що там наука? Забавка дитяча! На біса йому здалося отак лопотать язиком, як ви оце лопочете, хіба гиндиків дражнить? Я придивився: як тільки вчений, так і голодрабець: ні землі, ні грошей, і таки дурень дурнем — застав його коняку запрягать, то й не запряже, він зараз полізе по книжках, по тих ріхметиках шукать, як це робиться.

К о п а ч. Практики нема. А от я запряжу вам в яку хочете збрую: хоч в затяжний хомут, хоч у шори... Хе-хе-хе! А от втиори ви і не запряжете!

Г е р а с и м. Що ні, то ні. Я їх і не бачив, які вони.

К о п а ч. Хе-хе-хе! От бачите... і тут наука... Ні, ви протів науки не ідїть! Без науки, без струменту, без опиту, куди не повернися, нічого не зробиш. От і в службі: я був первин в цілій дивізії! Хто найкращий їздок? Копач! Хто хрунтовик? Копач! Хто службу зна, як своїх п'ять пальців? Копач! Хе-хе-хе! Маминькіни синки в картишки грають, на тройках роз'їжджають, а копач в караулі, за уставом сидить, всяку службу за них справляє; від того не то що, а й сама норовиста коняка, коли на неї сідав копач, чула — в шенкелях чула — опит і науку і, як дитина, покїрно ходила перед фрунтом!.. Ні, ви, Никодимович, проти науки не йдїть.

Г е р а с и м. Вчений поки бога змалює, то чорта з'їсть. Та це все чортзна-що ми балакаєм; краще ви скажіть мені, чи не знаєте багатї дївчини для мого Романа! Ви по світу ходите, то повинні знать, де є багатї дївчата.

К о п а ч. Знаю. Як не знать — знаю... От хоч би й у старшого Пузиря — дві дочки на возрастї. Я у них як дома.

Г е р а с и м. А скільки Пузир дасть приданого за дочкою, грїшми? Як думаєте?

К о п а ч. Не скажу. А тим часом спрос не біда. А знаєте що? А ви кажїть: що? А от що! Поїдемо ми завтра з Романом до Пузирів... Так, ніби поросят купувати, — у них завод добрий. Там кабани, прямо хоч лягай на спині. Круп отакий... ребра круті, ніжки коротенькі, як добре угодуєш, пудів вісім сала! Вам таки треба парочку поросят таких купить. Свині— грунт у

хазяйстві: і сало, і ковбаси, і окороки — та й продати можна. Пузир продав двадцять годованих кабанів і згріб тисячу карбованців.

Г е р а с и м. Тисячу? Оце грунт, що гроші можна загрібати, а окороки — то німецька вигадка.

К о п а ч. Ой, не кажіть! Якби оце окорок, та горчиця, та горілки чарку — як би ви смакували!

Г е р а с и м. Ви таки, мабуть, любите по-панськи: хоч не їсти, то побалакати про смачну їжу.

К о п а ч. Не в тім річ! Заговорили за дівчат, а звели на свиней. Що ви скажете на моє пропозицію їхати до Пузиря на оглядини?

Г е р а с и м. А що ж, з богом! Хіба коней наймать, чи що?

К о п а ч. Жаль тільки, що Роман французького язика не знає, а то ми б там з ним жуків пускали — жеркотали б по-французькому. Хе-хе-хе! Це важний предмет.

Г е р а с и м. Та це чортзна-що! Ви ударяйте на гроші— гроші всьому голова.

Входить Роман.

ЯВА Х

Ті ж і Роман.

Р о м а н. Здрастуйте вам ще раз.

К о п а ч. Здоров, здоров, ле-козак.

Р о м а н. Ідіть, тату, обідать, ми вже пообідали.

К о п а ч. Ходім, ходім, а то я нагадав окороки та так розтривожив апетита, що аж слина котиться.

Г е р а с и м. Ну, ходім, замість окорока — борщу та каші попоїмо, а ти, сину, сходи до Московчука, нехай він тебе підстриже під польку.

Р о м а н. Для чого?

Г е р а с и м. Тут таке діло, сину: завтра неділя, то зберешся раненько, поїдеш з паном копачем до Пузирів. Запряжеш пару сірих жеребців у нового хвургона і сам одягнешся по-празниковому.

Р о м а н. А чого ж я, тату, туди поїду?

Г е р а с и м. А ось чого: там є дівчата, а вони люде багаті, то ми зашлем до них старостів, так попереду треба, щоб Пузирі побачили тебе, а ти щоб побачив дівчат. А щоб було тобі зручніше поводитися, то ти удаси, ніби приїхав на завод купувати свинку і кнурця...

Р о м а н. Та ви ж самі хотіли, щоб я женився на Мотрі.

Г е р а с и м. Тьфу на твої речі, дурноверхий! То я жартував, щоб вона старалась у роботі.

Р о м а н. Гарні жарти: ви жартували, а ми з Мотрею покохались.

Г е р а с и м. Чортзна-що балакаєш! Хазяйський син повинен шукать хазяйську дочку з приданим, а не наймичку.

Р о м а н. Мотря така дівка...

Г е р а с и м. Мотря не Пузирівна, а Пузирівна не Мотря.

Р о м а н. Та нехай вона вам сказиться, та Пузирівна, я її не знаю.

Г е р а с и м. Ой гляди! Може, чого накоїв з Мотрею? Тільки прийдеться платить, то я тебе живого облуплю. Тепер такий світ: сама в'язне, а потім плати.

Р о м а н. Нічого я не зробив худого. І Мотря не з таких — вона дівчина чесна.

Г е р а с и м. А грошей у неї багато є?

Р о м а н. Де ж вони у неї візьмуться? Вона і без грошей до душі мені.

Г е р а с и м. До душі, та не до кишені.

Р о м а н. А ви думаете, що у Пузирів поживитесь грішми? Якраз! Так візьмемо, як наш зять взяв у нас: обіщали п'ять тисяч, а після весілля дали дві пари волів, десяток овець, пару коней, фургона і дві корови.

Г е р а с и м. Обіцянка — цяцянка, а дурневі радість.

Р о м а н. Та ще на придачу всі гуртом попобили зятя та й вирядили.

Г е р а с и м. А нас хіба не били? Били й нас.

К о п а ч. Цікаво. І зятя били? Я дещо чув, але мало чого люде не набрешуть. Ану, розкажи, будь ласка.

Г е р а с и м. Та що його слухать!

ЯВА XI

Ті ж і Клим.

К л и м. А йдіть, хазяїн, дайте коням оброку.

Г е р а с и м. Зараз. Іди лиш вимаж збрую гарненько, то краще буде. (Виходе, за ним Клим.)

К о п а ч. Поспієш ще збрую вимазать, я тобі поможу, а ти розкажи тим часом, як тут було діло на весіллі.

Р о м а н. А як було? Так було: зараз сват Іван зчепився з батьком, щоб давали обіщане придане, а батько одмовили своєю поговоркою: обіцянка — цяцянка... Сват назвав батька мошенником, батько свата за бороду, а він батька; я кинувся оборонять батька, а сват Панас вчепився мені в чуба — саме отут на виску, я почав викручуватись, отак шкура з волоссям витягнулась, а я крутюсь, та до того крутився, поки добрий жмут чуба не зостався у свата Панаса в руках, а таки викрутився.

К о п а ч. Викрутився?

Р о м а н. Викрутився.

К о п а ч. Молодець запорожець! Ну, і що ж потім?

Р о м а н. Тим часом у другім кутку наші мати зчепилися з свахою Горпиною і розчипчилися; тут підступив зять наш, щоб розборонить, виходить, матір і тещу, а дядько Олекса, не розбираючи діла, по уху його, а він дядька... Ну, й пішло, й пішло...

Входе Герасим.

ЯВА XII

Ті ж і Герасим.

Г е р а с и м. Чортзна-що слухаєте, хіба ви не бачили, як б'ються?

К о п а ч. Та не в тім сила. Тут опит получається. От я не знав, як викручуваться, коли тебе схоплять за висок, а тепер знаю... Вік живи, вік учись... Ну... ну?

Р о м а н. Вмішались всі родичі і півдня бились; оце наче й вгамуються, дивись: слово по слову — знов зчепились. . Отаке-то придане; нарешті, батькові два зуби вибили...

Г е р а с и м. Та брешеш-бо, одного; а другий випав сам на третій день.

К о п а ч. То це прямо страженіє було!

Р о м а н. Атож. Волосся літало по хаті, як павутина восени. Доволі того сказати, що як роз'їхалися свати, то в хаті назмітали волосся на землі цілу куделю.

К о п а ч. З такої вовни добрі б були рукавиці.

Р о м а н. Щоб дурно не пропало, то я зробив з того волосся аж два квачі.

К о п а ч. І це по-хазяйськи.

Р о м а н. І досі ними вози підмазуємо.

К о п а ч. А хто ж битву виграв?

Г е р а с и м. Виграв я, бо п'ять тисяч зосталось у калитці — не дав-таки зятьові.

Р о м а н. Отакого й нам Пузирі дадуть приданого, як ми дали за сестрою.

Г е р а с и м. Ну, то ще побачимо! Я не такий дурень, щоб мене обманили... Я обманю хоч кого, а мене чорта лисого обманить хто.

К о п а ч. Ніякого обману не треба, я на ці діла майстер... Опит — велике дело! Висватаєм і денежний договір, вінову запись зробимо! Оле куту, пом-де тер-ля табль, ля фуршет, вів ля Буланже! Так, Никодимович.

Г е р а с и м. Та годі вам гиндиків дражнить, ходім обідать.

К о п а ч (бере щупа). Хе-хе-хе! Досадно, що самі не вмієте.

Г е р а с и м. На чорта воно мені здалося.

К о п а ч. Еге, та не забалакаєте!.. Альом!

Г е р а с и м. Тьфу! Самі ви Альона!

К о п а ч. Ха-ха-ха! Какаля Альона? Же гран апетіт. Альом супе! Ха-ха-ха!

Виходять.

Завіса.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА I

Перед світом, в хаті. Копач ходить по хаті, то сіда на лаві.

К о п а ч. Боковенька... Боковенька... Боковенька... Не дає мені. спокою цей предмет... Боковенька, копили, кам'яна фігура... Там гроші, іменно там. Там моя судьба... Копили, оскардами висічені... сьогодні цілу ніч снилась кам'яна фігура. Ох Боковенька, Боковенька.

ЯВА II

Герасим за коном: «Вставайте ж, вставайте! Не мніться. Чепіга зайшла, пора скотину порать».

К о п а ч. Еге! Герасим вже по хазяйству гасає — невсипущий.

Входе Герасим.

Г е р а с и м. О, і ви вже встали? Чого так рано? Полежали б ще.

К о п а ч. Не спиться. Почув, що ви встали, та й я піднявся. А знаєте, що я придумав?

Г е р а с и м. А що?

К о п а ч. Ви б зробили калакольчик у ту хату... Тут віршовка над ліжком. От прокинулись, пора вставать — зараз: дзінь, дзінь, дзінь, сам ще лежиш, а там встають.

Г е р а с и м. Та це чортзна-що! Я буду лежать, то всі будуть лежать. (Загляда у двері.) Чи не поснули знову, щось тихо у тій хаті? От вам і дзвінок, і вигодає ж, скажи на милость. Ану, ану!

К о п а ч. Оце саме добра пора копать, не душно, холодком можна бог знає скільки викопать. Воно ще рано, тільки на світ благословиться.

Г е р а с и м. Та де воно вам рано? Вони надолужать: то вмиваннячком, то взуваннячком, або як почнуть богу молитися, то й сонце зійде. Хоч би ж молилось, а то стоїть, чухається та шепче собі губами, аби простоять більше без роботи. Вже ж я їм і отченаша даю, як затоплю, то зараз і на землі. (Одчиня двері навстяж і стоїть на дверях.) Кажете — рано, вже світ білий, кури піднімаються. Так і хазяйство проспши! Стара, а стара! Параско, пора до коров, чого ви там мнетесь? Ану, ану! Хлопці, гайда з хати! Тільки коти в таку пору сидять у хаті на печі, а робітники та собаки надворі повинні бути. Це хто вийшов? Клим? Ти що ото несеш під пахвою? А йди сюди, я полапаю.

Входе Клим.

ЯВА III

Ті ж і Клим.

К л и м. Що? Хліба взяв окраєць, — поки до обіда, то їсти захочеться.

Г е р а с и м. І тобі не гріх? Неділя свята, а ти ні світ ні зоря вже й жереш! Не пропадеш, як до обіда попостиш хоч раз у тиждень. Однеси хліб назад. Стара, Параско!

ЯВА IV

Ті ж і Параска.

П а р а с к а (на дверях, з дійницею в руках). Чого ти гвалтуєш?

Г е р а с и м. Що це в тебе за порядки? Диви! Хто хоче, той і бере без спрону, мабуть, ти хліба не запираєш?

П а р а с к а. Оце вигадав! Де ж таки, щоб хліб був не-запертий, нехай бог милує, все заперто.

Г е р а с и м. Один візьме, другий візьме — так і хліба не настачиш! Де ти взяв хліб?

К л и м. Та я ще вчора за вечерею заховав окраєць.

Г е р а с и м. Чуєш, Параско? Хліб крадуть у тебе з-під носа, гарна хазяйка! Чого ж Мотря глядить?

П а р а с к а. Ну, а що ж я зроблю, коли хватають, як на зарванській вулиці? Чи чуєш, Мотре, вже хліб крадуть, скоро самим нічого буде їсти... (Пішла.)

Г е р а с и м. Це так, це так! Однеси зараз назад — гріх у неділю снідять.

К л и м. Якби я спав у неділю, то й не снідав би, а то з цієї пори до обіда на ногах — не ївши охлянеш.

Г е р а с и м. Бійся бога! Хіба ти з'їси до обіда пів-хліба?

К л и м. Атож! Бога треба боятися, щоб не з'їсти до обіда півхліба.

Г е р а с и м. Одріж собі скибку, подавись ти нею, а то однеси назад.

К л и м. Поживишся скибкою, як собака мухою. (Пішов.)

Г е р а с и м (до Копача). Така з'їжа, така з'їжа, що й сказати не можна! Повірите: з млина привезуть пуд тридцять борошна, не встиєш оглянутися — вже з'їли. Настане день, то роботи не бачиш, а тільки чуєш, як губами плямкають.

К о п а ч. Сарана.

Г е р а с и м. Гірш! Повірите, що у них тільки и думка — як би до сніданку; а після сніданку все погляда на сонце — коли б скоріше обідати. Чи воно таке ненажерливе, чи господь його знає! По обіді: сюди тень, туди тень — давай полуднувати, та ще коли б хоч їли скоріше, а то жує та й жує, прямо душу з тебе вимотує: хліб з'їдає і час гаїть! Він собі чавкає, а сонце не стоїть, котиться наниз; йому ж того тільки й треба аби мерщій до вечері.

К о п а ч. Хе-хе-хе! Ви опит великий в цім ділі маєте.

Г е р а с и м. Та ні, ви те візьміть: ти мізкуєш, ти крутиш головою, де того взять, де того, як обернуться, щоб земельки прикупить, та за думками і не їсться тобі, і не спиться тобі... Мене вже ці думки зовсім ізсушили... До того додумаєшся, що іноді здається, наче хто вхопив тебе за ноги і крутить кругом себе! А вони до того байдужі, тільки й думають: їсти і спать — і жеруть, і жеруть, як з немочі, а сплять як мертві.

К о п а ч (зітхнувши). Щасливі люде... Я й сам від думок не сплю.

Г е р а с и м. То ви хоч їсте добре, — вчора я придивився.

К о п а ч. Та ще до якого часу їм, а спати не можу-Засіли мені в голову два предмети: один на Боковеньці, другий...

Г е р а с и м. Ха! На Боковеньці? Чув, чув...

К о п а ч. Невже? Від кого? Що чули?

Г е р а с и м. Та чув, як ви сьогодні уночі бормотали: Боковенька, скала якась, копили і ще щось — не розібрав.

К о п а ч. Та ну? Невже голосно отак балакав?

Г е р а с и м. Голосно! А потім як залопчете тим язиком, що ото вчора лопотали...

К о п а ч. А, а! Пермете, коман — вів ля патрі? Хе-хе-хе! То мені снилося, що я вже викопав гроші і приїхав у Париж.

Г е р а с и м. Вам і сниться чортзна-що.

К о п а ч (зітхає). Не дає мені спокою цей предмет. Тільки задрімаю, так зараз і ввижається скала на Боковеньці... Ви не вірите, я знаю! А вникніть: опит і практика... Гляну на примети, і чує моя душа, чує, наче хто шепче: тут є гроші, тут знайдеш!.. Якби знав, що удержите язика, то открит би вам секрет.

Г е р а с и м. Та я й сам знаю.

К о п а ч. Та ну? Що ж ви знаєте?

Г е р а с и м. Що це чортзна-що.

К о п а ч А, боже мій! Ви думаєте, що я дурак?

Г е р а с и м. Та хто його зна.

К о п а ч. То-то! У мене опит... ви тільки візьміть пример, які предмети: скала гостра, верх зрізаний, як у чумацькій шапці... балка так і балка так, клином сходяться до скали... Тридцять літ опита дарма не пройшло! Біля скали лежить, так, на пригорку, два копили, робота чудова — оскардами висічені... Один копил так... на восток показує, другий на запад... Як углядів перший раз — мало серце не вискочило... пустив біля них щупа, а тут — цок! Наткнувся на камінь. Став копать і не більше як на пів-аршина під землею одкрив кам'яну фігуру чоловіка, взяв і закрив його землею. Бачите, чоловік, висічений теж оскардами, що ви скажете?

Г е р а с и м. Та хто його зна, що вам сказати... Це наче щось і справді похоже на діло.

К о п а ч. Е! В тім сила. От тільки гроші потрібні, щоб начати копати.

Г е р а с и м. Ну, а де ж саме треба копати?

К о п а ч. Це задача: чи на восток, чи на захід, — ще не знаю.

Г е р а с и м. От тобі й маєш!

К о п а ч. А, боже мій! Треба вникнути, обслідувати. Тут опит — я, кажеться, не дурак.

Г е р а с и м. А хто його зна... Почнете копати і викопаете сковороду або ступку.

К о п а ч. А як гроші? Вірте мені, що це не дурниця — скала, балка так і балка так, два копили показують, і фігура... Це моя судьба, само провіденіє указує путь.

Входе Роман.

ЯВА V

Ті ж і Роман.

Р о м а н. Поїдемо, чи як? Я дав коням оброку.

Г е р а с и м. Налагодились їхати, то їдьте.

К о п а ч. Я тобі покажу окам'яніле дерево, — нам небагато вбік прийдеться звернути.

Г е р а с и м. Та не видумуйте чортзна-чого.

К о п а ч. От чоловік, от чоловік! Та ви ж зроду такого дерева не бачили.

Г е р а с и м. А на біса воно мені здалося, що то, грошей у мене прибавиться, як я його побачу, чи що? Завтра робота, то йому треба сьогодні вернутись, нічого гаятись.

К о п а ч. З вами каші не наварю! Піду краще до криниці умийсь. (Вийшов.)

Р о м а н. Ну та й не хочеться мені їхати до тих Пузирів, коли б ви знали, та ще з Банавентурою.

Г е р а с и м. Не вигадуй, не вигадуй.

Р о м а н. Та, єй-богу, хоч би щупа цього не брав, покинув би його тут, бо хто побаче мене з ним, то засміють.

Г е р а с и м. З посміху люде бувають, от як викопав гроші, тоді нехай сміються, так-то. Іди, нехай при тобі підмазують фургона, запрягають, та й з богом!

Роман пішов.

Що це кума і досі нема за грішми? Цілу ніч не спав, все міркував і таки став на одній думці: побалакати з кумом і, коли згодиться, послати його в город розмінити гроші. (Запирає двері, виймає гроші і розглядає.) Прямо як настоячі, і не пізнав би, коли б не понадривав сам краї, а все-таки береженого бог береже — треба розмінити у казначействі.

Стук.

Чи не кум?

За дверима голос Параски: «Та відчини-бо!»

Жінка. І чого її чортяка несе? (Одмика двері.)

ЯВА VI

Герасим і Параска.

П а р а с к а. Що ти затіваєш, скажи на милость божу?

Г е р а с и м (злякано). А ти почім знаєш?.. А тобі яке діло?

П а р а с к а. Хоч би ж сказав, пораявся...

Г е р а с и м. Звідкіля вона довідалась?! Знай свою діжу, а у мої діла носа не тикай!.. Іди собі, іди, не заважай мені думать.

П а р а с к а. Та ти на старість щодня дурніщий робишся.

Г е р а с и м. Ей, Параско!

П а р а с к а. Чого там Параско?

Г е р а с и м. Не чіпляйся! У мене в шапці більше розуму, ніж у тебе в голові.

П а р а с к а. Та з великого розуму в дурний заходиш! Що це ти затіяв — женить Романа на Пузирівні?

Г е р а с и м. А-а! То ти про це? (Набік.) Думав, що довідалась за гроші, аж всередині похолонуло. Ну, так що ж? Тобі яке діло?

П а р а с к а. Не хочу я нікого за невістку, опріч Мотрі. Сам казав, що будеш її сватать; діти полюбились, я до неї привикла, вона — до мене; дівка красива, здорова, зна всі порядки: коло птиці, коло свиней, коло корів — одно слово, хазяйка біля всього; в хаті, як у кімнаті; я вже нездужаю, а против неї, скільки їх у нас не було, ніхто хліба не спече, ніхто борщу не наваре, хоч і без олії іноді, а всі їдять, не нахваляться.

Г е р а с и м. Не треба мені ні доброго хліба, ні доброго борщу, бо чим краще спече, а смачніше зваре, тим більше робітники з'їдять... Мені треба невістку з приданим, з грішми.

П а р а с к а. Візьмеш в обидві жмені.

Г е р а с и м. Іди собі, не заважай мені думать.

П а р а с к а. Нехай же тільки Роман жениться на Пузирівні — не буде їй пресвітлої години, я її заїм.

Г е р а с и м. Про мене, хоч цілком з начинням ковтни її, мені аби гроші. Іди собі, Параско, від мене. Тут думок, як піску в морі, а ти з чортзна-чим причепилась.

П а р а с к а. Які там думки, чом же ти не пораяшся зо мною?

Г е р а с и м. Не з твоєю головою мене вчить... Іди собі.

П а р а с к а. Тьфу! На твою дурну голову.

Г е р а с и м. Я тебе як плюну!.. (Заміряється її вдарить.)

Входе Савка.

ЯВА VII

Ті ж і Савка.

С а в к а. Здрастуйте, з недільою будьте здорові.

Г е р а с и м. Спасибі, будьте і ви здорові.

С а в к а. А ви з старою, як сизі голуби, і досі буркочете?

Г е р а с и м. Еге!.. Нема нікого, то ми собі удвох...

С а в к а. Нагадали молодощі і буркотали?

Г е р а с и м. Іди, Парасю, по своєму ділу, а у нас своє.

П а р а с к а. Бодай ти пропав! (Вийшла.)

С а в к а. Бач — «Парасю». Любо й слухать, то все достатки роблять. А ми з старою тільки лаємось і все через гроші: того нема, другого нема — і раз у раз гир-гир-гир, гар-гар-гар! Оце й зараз посварились: виряджав її до церкви, а вона й напосіла: у других, каже, фургони любо глянуть, а я на возі, який ти хазяїн, каже. Така мене злість взяла, що мало-мало не потяг віжками, — а все гроші...

Г е р а с и м. Я, слава богу, і фургони маю, та моя стара не хоче їздить. Каже, потрудюсь пішечком для божого храму, а скотинка нехай одпочине.

С а в к а. От через те вам і бог дає! Охо-хи-х! Приніс же я запродажню... А Роман куди збирається їхать?

Г е р а с и м (лічить гроші). Хочу свинку і кнурця купити у Пузиря, — хвалять завод... (Перелічивши, ліче другий раз.) Що то гроші, куме! Свині завідські, коні завідські, вівці завідські... (Дає гроші.)

С а в к а. І де вони набрали таку силу грошви? Вже, куме, хоч ви мені що хочете кажіть, а я знаю, що більше нігде було достать грошей, тільки од нечистого. Їх дід, кажуть, знався з нечистим, він як умирав, то доти не вмер, поки стелю не розібрали. (Хова гроші.)

Г е р а с и м. То було колись. А тепер, куме, такі люде понаставали, що чорт, не при хаті згадуючи, боїться і носа показати меж них. Так, хіба зведе дурну дівку з чужим чоловіком, поскоромить яку непутящу молодичку з недолітком, посварить батька з сином, зведе на бійку приятелів, а щоб він узяв у розумного чоловіка душу і за це дав йому грошей? Шкода: і душі не візьме, і грошей не дасть, бо чоловік його обмане... Тільки вдариться до доброго аблаката, то той таку машину підведе, що у чорта очі на роги повилазять. Ні, куме, тепер не ті часи... (Таїнствено.) Люде самі уміють робить гроші краще від чорта.

С а в к а. Тобто фальшиві?

Г е р а с и м (озирається, запира двері.) Еге. Та ще й які гроші. В вік вічний не розбереш, чи вони фальшиві, чи вони настоящі.

С а в к а. Не віряться мені, щоб такі гроші були. Я пам'ятаю, як один панок наробив фальшивих грошей, аж з Варшави привозив майстрів, а тільки випустив, зараз і піймався.

Г е р а с и м. Ну, а якби були такі гроші, що всяке прийме, то ви б згоднісь достать таких грошей.

С а в к а. Я? З охотою. Коли люде багатіють, то чом же нам не поспробувать щастя... Надокучили прокляті злидні!.. Тільки горе моє — грошей нема; а без грошей же не достанеш і фальшивих бумажок. Та й де вони є отакі, як це ви кажете?

Г е р а с и м. Є... є... куме... Та ви зараз від мене прийняли на десять рублів фальшивих бумажок.

С а в к а (витяга гроші з кишені). Що це ви, куме... Господь з вами! Мені так страшно стало, як тоді, коли ходив викликать безп'ятого... (Розглядає.) Де ж вони тут? Це ви на глум мене піднімаєте?.. Гроші всі натуральні, як є!

Г е р а с и м. Отже, побий мене бог, меж ними є фальшиві, і таких грошей можна купить скільки хочеш... Пристанете у компанію? Купимо сто тисяч.

С а в к а. Стривайте, куме, помовчіть, нехай я опам'ятаюсь, бо з мене мало дух не випре... Сто тисяч! (Тре голову, потім тяжко зітхає.) Ні... Куме, може, ви жартуєте зо мною?

Г е р а с и м. Не до жартів мені, куме, самому. Бодай я завтра сонця не побачив, коли жартую.

С а в к а. Покажіть же мені, котра настояща, а котрі фальшиві.

Г е р а с и м. Угадайте самі.

С а в к а (розглядає). Не вгадаю.

Г е р а с и м. Оце вони! Ну як таких грошей не купить? (Вийма з пачки три бумажки по три і одну рубльову.)

С а в к а. Ніколи в світі б не подумав, що це фальшиві.

Г е р а с и м. Отже, неважаючи на те, що гроші зроблені дуже добре, все-таки перше, ніж купить таку суму, їдьте ви, куме, хоч зараз в казначейство і розмінійте ці гроші; як казначей прийме, то всяке прийме...

С а в к а. А як казначей не прийме та протокола зроблять, га?

Г е р а с и м. Е, куме, ви чорта не боялись, а протокола боїтесь.

С а в к а. То-то бо й є, що чорт не такий страшний, як його малюють, а протокол...

Г е р а с и м. Дурниця! Скажете, що ви продали незнакомому чоловікові воли і між іншими грішми взяли й ці, а я посвідчу, що іменно так, то й край.

С а в к а. Добре, їду! Тільки договір краще грошей! Скільки ви мені дасте, як купите?

Г е р а с и м. А скільки хочете?

С а в к а. Скільки? Від кожної тисячі, що купите, мені сто карбованців.

Г е р а с и м. Багато буде. Я ж таки буду гроші свої кривні терять, а ви тільки поміч мені дасте. Візьміть п'ятдесят від тисячі.

С а в к а. Ні, куме! Коли вже труситься, то хоч знать за віщо.

Г е р а с и м. А, нехай буде по-вашому. Отоді, куме, заживем, га?

С а в к а. Заживем! Об землю злидні, а, розторгувавшись, ще прикупимо... А тим часом гаяться нічого: давайте мені цих безбілетних окрімно, а замість їх дайте настоящих десять.

Обмінюють гроші.

Може, й це такі? Хе-хе-хе!

Г е р а с и м. Ні, більше десятки нема.

С а в к а. Прощайте, зараз їду до Жолудя, а звітіля у город. (Пішов.)

Г е р а с и м. Нехай вам бог допомагає і щастить на добрее діло... Якась полегкість на серці, і наче душа моя почуває удачу. Коли б господь поміг, тоді земелька Смоквинова наша!

ЯВА VIII

Герасим і Роман.

Р о м а н. Запрягають.

Г е р а с и м. На ж тобі двадцять п'ять карбованців на свиней, та хоч і їхать. Тільки ти давай за поросят Пузиреві так, щоб він не продав, — дешево давай, на біса терять гроші: женишся на Пузирівні — сам наплодиш завідських свиней. (Виходить.)

Р о м а н (сам). Не хочеться мені суперечить батькові, бо він тоді ще гірше візьметься за це сватання; а тут ще з Мотрею біда; здається, підслухала чи догадується, що я їду на оглядини, сопе й сопе, звечора й не вийшла. Вже я їй разів три підморгнув, а вона і не дивиться.

Входе Мотря, перекида одержу, шукає.

ЯВА IX

Роман і Мотря.

Р о м а н. От і добре, тепер нікого нема, — побалакаю. Чого ти шукаєш, Мотре?

М о т р я. Іди під три чорти.

Р о м а н. Гедзь напав?

М о т р я (взяла рядно, іде). Гедзь.

Р о м а н (стоїть на дверях). Скажи-бо мені, на кого ти сердишся — на мене чи на себе?

М о т р я. На себе... Пустя.

Р о м а н. На себе! За віщо?

М о т р я. За те, що дурна.

Р о м а н. Ха-ха-ха! Я бачу, що дурна, тільки від чого ж ти здуріла?

М о т р я. Тікай з дверей, бо як стусону, то й ноги задереш.

Р о м а н. Та ти божевільна.

М о т р я. Сам ти божевільний! Що ти мені очі замазуєш? Я не сліпа і не глуха, чула, що їдеш на оглядини, бач, як вирядився.

Р о м а н. Тю! Та я їду свиней купувати, ну, а як за одним заходом подивлюся на свиней і на Пузиревих дівчат...

М о т р я (крізь сльози). Дивись, дивись, хоч нехай тобі і повилазить... (Штовха його од дверей і виходить.)

Р о м а н (сам). Оце дівка! І я ж, здається, не з послідніх, а мало не впав. Оце робітниця, оце жінка — сама за косарем зв'яже! Та хоч би батько цапа скавав, а я таки женюсь на Мотрі.

Входять Копач і Калитка.

ЯВА Х

Роман, Копач і Герасим.

К о п а ч. А садочок би отут у вас гарний був. Низинка, так і проситься, щоб засадить. Грушовку, слив'янку і вишнівку свою б мали. Ви достаньте дерева, а я вам пришлю садовника, — він пустяк візьме... Побачите, який садок буде годів через три-чотири...

Г е р а с и м. Я ж кажу, що так. У вас на все порада готова.

К о п а ч. А як же? Опит — велике діло! Садок улітку, як кожух зимою. Як ви полагаете: в саму спеку під яблунью полежать, хе-хе-хе! А пасіка, бджоли гудуть, медом пахне... І господар старий тут походжає... Опит, опит! Зараз бачу, чого де треба.

Г е р а с и м. Ви все на витребеньках! На біса нам той садок? Нам земля потрібна, нам немає часу по садку ходити на проходку... А це що у вас?

К о п а ч. Запас! Без запасу в дорозі не можна. Оце взяв у Івановни шматок сала і хліба в дорогу.

Г е р а с и м. Це вже й ви, як Клим! Сьогодні ж неділя, де ж таки снідять.

К о п а ч. Опит говоріть: запас біди не чинить.

Г е р а с и м. Ви ж поспієте на ранній обід, то невже ж таки Пузирі не дадуть вам попоїсти?

К о п а ч. А як, буває, не застанеш дома?

Г е р а с и м. То навіщо ж так багато взяли?

К о п а ч. Не журіться, я маю опит: це порція якраз.

Г е р а с и м. Отакого робітника візьми, за рік і вуха об'їсть.

К о п а ч. А тепер, ле-козак, пур ашеве, сон е дюкасьєн, альом.

Вийшли.

Г е р а с и м (сам). От і вчений на язика, а дурний! Таки що не кажи, а у нього є зайці в голові! Поїхали. Слава богу. Не так мені ті оглядини, як те, що здихався. Тут такі діла, що треба думать та ще думать, а він слідком ходе за мною, і що не ступінь, то й порада...

ЯВА XI

Герасим і Параска.

П а р а с к а. Звели і нам коней запрягти.

Г е р а с и м. Навіщо?

П а р а с к а. У церкву поїду з Мотрею.

Г е р а с и м. Ще що вигадай! До церкви можна й пішки піти, тут недалеко — три верстви.

П а р а с к а. Туди три та назад три, то вже шість.

Г е р а с и м. Люде в Київ ходять за чотириста верстов, а ти не хочеш потрудиться для божого дому й шість верстов, — ай-ай-ай, а ще й богомольна! Важко вже тобі пішки піти до божого дому шість верстов... Худобу ганять в праз-ник гріх. Блажен чоловік, іже скоти милує.

П а р а с к а. Що ж, тобі більше коней жаль, ніж жінки?

Г е р а с и м. Скотина гроші коштує, вона цілий тиждень робить на нас, а в неділю, що мала б відпочить, — гони в церкву. Це не по-божому і не по-хазяйськи.

П а р а с к а. Та й я ж цілісінький тиждень на ногах і роблю не покладаючи рук.

Г е р а с и м. То ти, а то коняка... Ти собі робиш, а коняка тобі. Та й знову — робота до роботи не приходиться. Хіба ти борону або плуга тягаєш? От якби ви вдвох з Мотрею крумера попотягали, то інча річ... Не дам коней. Пожалій скотину раз, вона тобі послуже десять раз... Іди пішки, господь прийме твої труди і дасть тобі здоров'я.

П а р а с к а. Та чи ти ж з розумом? Всяке знає, що ми хазяїни неабиякі, а я буду тьопаться стільки світу пішки до церкви.

Г е р а с и м. Ото-то бо й є, що хазяїни, і кожний скаже, що це по-хазяйськи: скотинка одпочива, а хазяйка пішки. Іди, іди, Параско, пішки. Бог прийме твої труди... а коні одпочинуть — завтра робота...

П а р а с к а. Сором людям в очі дивиться!! Та ми ж пішки поспіємо на шапкобрання. Так буде, як у ту неділю: люде з церкви, а ми в церкву.

Г е р а с и м. Не мніться, то поспієте і на херувими... а коней гріх ганять у неділю.

П а р а с к а. А бодай ти пропав з своїми кіньми разом.

Г е р а с и м. Параско! Не лайся, щоб я часом ради неділі не дав тобі по потилиці.

П а р а с к а. Бий, бодай тобі руки посохли! І змолоду з синяків не виходила, бий і на старість! У! Харциз — коняку жаліє, а жінку бити збирається. Тьфу!

Г е р а с и м. От же вдарю!

П а р а с к а. Бий, бий, я не тікаю!

Г е р а с и м. Ах ти ж, відьма чортова, то ти оце мене дратувать заходилась, та я... (Кидається на Параску, хватає за очіпок.)

Входе Копач. Калитка цілує Параску.

ЯВА XII

Копач, Калитка і Параска.

К о п а ч (заміча поцілунок). Старики — емпе-амуре ! Ха-ха-ха! За щупом я сюда вернувся. (Бере щуп.) І на амури здесь наткнувся! Собственный експромт! Адье! Оставляю вас в пріятном тет-а-тет. Ха-ха-ха!

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ

Декорація та ж.

ЯВА I

Герасим одягнутий лежить на лаві, спить; а потім Роман.

Г е р а с и м (сонний, бормоче). Став рибний! Риба все линина... лини, карасі... (Стогне.)

Входить Роман.

Р о м а н. Ого, батько сплять і досі. Що за знак? Чи не випили, буває, вчора? Тільки вони не охочі гулять, хіба хто могорича поставив, а на свої не будуть пить. Від своєї, кажуть, у грудях пухне. Навідаюсь потім, вчора приїхав пізно і не бачився ще з батьком. (Виходе.)

Г е р а с и м (сонний, бормоче, так бува в кошмарі). Ва-ва-ва! О-о-о-ші! Го-ом, го-ом! (Балака ясніше.) Кругом, кругом все моє. (Спить тихо, потім знову так саме.) Е-е-а-ам, а-а-ам. (Говоре хутко.) Не дам, не дам, не дам! (Стогне.) У-у-у! (Схоплюється.) Господи помилуй! (Оглядається кругом.) Спав... Тьфу, снилось що кум гроші однімав. (Ви-тира піт.) Аж упрів, так боровся, не давав. А робітники, мабуть, сплять. (Біжить до дверей, одчиняє і кричить.) Хлопці, вставайте, Чепіга зайшла.

ЯВА II

Входе Роман.

Р о м а н. Де там Чепіга, вже сонце зійшло, давно всі на роботі.

Г е р а с и м. Ото диви, як заснув! Побудив усіх, а сам тільки прикурнув — і до цієї пори проспав.

А ти ж чого це дома?

Р о м а н. Підстовба зламалась, та я заніс до коваля, а поки зварить — зайшов додому.

Г е р а с и м. Чорт на вас настачить, — катюги, залізо ламають! Чого ти так запізнився, мабуть, упівночі приїхав від Пузирів?

Р о м а н. Та задержали.

Г е р а с и м. Ну, ну, розкажуй: як приймали, чим частували? Чи уподобались дівчата? Га?

Р о м а н. У них були гості: пани якісь, офіцери.

Г е р а с и м. Хе-хе-хе! І ти рядом з панами, з офіцерами? Он куди Калитка заліз, що то гроші!

Р о м а н. Та мене, тату, у горниці і не кликали, я на кухні й обідав.

Г е р а с и м. Оце гарно... А сто чортів їх матері — хазяйського сина і в хату не закликали! Ну, а Банавен-тура ж що?

Р о м а н. Бодай той Банавентура сказився! Тільки під'їхав під крильце, а він зараз зскочив з фургона і почав кумедію приставлять: вірші читає, по-турецькому, чи що, балака. Люде аж за животи беруться та регочуть, а він рад, що на посміх здався, та ще гірше! Тут вийшов і Пузир. Тож регоче і закликає його у хату. Банавентура, показуючи на мене, каже: кличте ж і його, це Калитчин син — хазяїн гарний... А Пузир одказує: голяк масті, чирва світить! Нехай, каже, розпряга коні та йде у застольну, там і пообідає, у мене гості не такі, щоб рядом його посадить.

Г е р а с и м. Ах ти ж погань! Мужва репана! Давно лизала панам руки, за верству шапку скидала, а тепер розжилася, кумпанію з панами водить і зараз морду пиндю-читі) перед своїм братом! Ах ти ж. Пузир з горохом! Та я як позичав князеві гроші, то рядом сидів... Чого ж ти там зостався? Було б круть — і додому,

Р о м а н. Ждав Банавентури, думав свиней купить... Свині завідські, остроухі, гарні свині, я бачив.

Г е р а с и м. Та нехай їм чорт з їх завідськими свиньми, коли вони самі гірш свиней.

Р о м а н. Бачив я й дочок Пузиревих — ходили з охвицерами на проходку. Одягнені по-панячи й ходять з вихилясами — настоящі панночки.

Г е р а с и м. Чортзна-що, покручі! Роботи з неї ніякої, знаю я: все подай, все прийми, від дзеркала вірьовкою не відтягнеш, надвір — не то зимою, а й літом — виходе тільки на шпацір! На біса нам білоручки, дармоїди... Стривай лишень, хтось, либонь, під'їхав. (Біжить до вікна.) Чи не кум Савка вернувся? І ноги затрусилась. Іди по своєму ділу.

Роман вийшов.

Ой Пузирі! Глядіть, щоб ви не полопались, а замість вас Калитку розіпре грошвою... Отоді я вам покажу, як хазяйнують! Я не буду панувать, ні! Як їв борщ та кашу, так і їстиму, як мазав чоботи дьохтьом, так і мазатиму, а зате всю землю навкруги скуплю. Ідеш день — чия земля? Калитчина; їдеш два — чия земля? Калитчина; їдеш три — чия земля? Калитчина... Диханіє спирає... А скотини, а овець розведу — земля під товаром буде стогнать, отоді і я скажу про Пузиря: голяк масті, чирва світить!

Входе Гершко, одягнений чисто, по-городському.

ЯВА III

Гершко і Герасим.

Гершко. Здрастуйте, Герасим Никодимович.

Герасим. Знову жид!.. А ти звідкіля знаєш, що мене звать Герасим та ще й Никодимович?

Гершко. Хто ж не знає такого хазяїна... Всі знають.

Герасим. Невже всі? (Набік.) От тобі й чирва світить. (До Гершка.) А вас як звать?

Гершко. Грігорій Мойсєєвіч.

Герасим. Ага! Сідайте, Грігорій Мойсєєвіч. Виходить, ви вихрест?

Гершко. Боже меня сохрани, настоящій єврей...

Герасим. Грігорій Мойсєєвіч, а жид!

Гершко. Это мода теперички... Разлі ви меня не узналі? Я тут недалечке от вас... Ми з папашею у Кукліновського землю держимо... то єсть нам теперички нельзя держать, то ми гендлі робимо: формально Суписов держить, а ми з папашею хазяїнуємо — роздаєм землю мужикам. Ви ще у папаші пару лошадей купили на середопостя.

Герасим. А-а! То це ти, Гершку? Диви, я одразу й не пізнав: ти тоді на ярмарку був замурзаний, а тепер Пузирем виглядаєш.

Гершко. Замурзаний? Зачем замурзаний? Разві можна так говорить? Звесно, на ярмарку біля скотини модного плаття не надінеш.

Герасим. А чого ж ти приїхав до мене?

Гершко. Єсть гендель — хотіте купить землю?

Герасим. Оце спитав! Та чи єсть же на світі такий чоловік, щоб не хотів землі купить? Тут під боком межа з межею Смоквинова земля: неперепахана, ставок рибний — а! Та все лини та карасі — можна грошики лупить у городі.

Гершко. Ну, і ви хочете покупать цю землю?

Герасим. Ох, хочу, голубчику, хочу! І вдень, і вночі тільки про це й думаю... Одна біда — грошей не вистача.

Гершко. Я можу вам помагать покупать землю Смоквинова.

Герасим. Як? Грошей даси?

Гершко. Зачім гроші? Ми грошей не маємо, ми із розумом живемо.

Герасим. Як грошей нема, то й розуму біг дасть.

Гершко. Помиляєтесь, Герасим Никодимович, не так: як розум є — будуть гроші! Хе-хе-хе!

Г е р а с и м. А може, так. Ну, показуй же твій розум.

Г е р ш к о. Извольте, з нашим удовольством: Смоквинов позичає на улущеніє хазяйства п'ять тисяч! Хе-хе-хе! Яке там улущеніє? Пхі! Между прочево, мне досконально звесно, що він уже п'ять іменієв проїв. Ну, добре, нехай собі їсть!.. Він любе смачно їсти, а ви любите землю... Давайте єму п'ять тисячов під закладну, візьміть добрі проценти — і земля буде ваша.

Г е р а с и м. Яким побитом?

Г е р ш к о. А скудова він візьме заплатить долг, га? Скудова, я вас питаю? Земля заложена і перезаложена ув банк, прийде строк платить — її будуть продавать з аукціону, тоді ви приймете на себе банк — і земля ваша.

Г е р а с и м. Це виходить, я йому не позичу, а дам завдаток на землю і ще й процент візьму?

Г е р ш к о. Зараз видко комерчеську голову, з вами легко діло мать.

Г е р а с и м (про себе). Що ж його робить? Два діла збіглось докупи... Кума ще нема... Голова тріщить! (До Герш-ка.) Треба подумать.

Г е р ш к о. Ви довго не думайте, бо до Смоквинова уже приїздив фактор купувать землю... Ну я його прогнав, бо без мене тут ні один єврей не має права гендлювать. Я фактор на цей куток, і Смоквинов до мене належить, а якби тот господин поворотілся до мене, я б єму купив з одного слова, а теперички на злість тому господину желаю вам устроїть діло.

Г е р а с и м. Добре робиш, спасибі тобі! А від кого ж то фактор приїздив до Смоквинова?

Г е р ш к о. Від денежного чоловіка, від Жолудя.

Г е р а с и м. Від Жолудя?! Грігорій Мойсєєвіч, будь ласка, не допустіть Жолудя. Ідіть зараз до Смоквинова, обнадежете його, що я дам грошей під закладну і процент візьму невеликий... Тільки треба день-другий подождать, поки я обернусь з своїми ділами.

Г е р ш к о. Можна. А скілько ви мені дасте факторського?

Г е р а с и м. А скілько ж ви хочете, Грігорій Мойсєєвіч?

Г е р ш к о. Дасте п'ятдесят карбованців тепер, а як поладнається діло, то ще п'ятдесят.

Г е р а с и м. Помилуйте... Господь з вами. Бога бійтесь! Де ж таки сто карбованців за такий пустяк? Візьміть тепер... десять карбованців, а як діло скінчиться, тоді ще двадцять п'ять...

Г е р ш к о. Міне ето даже странно, как чесний человек! За кого ви меня принімаєте? Разлі я какой пархач, я человек рускій, у мене душа на распашку.

Г е р а с и м. Невже ж мало? За віщо ж більше?

Г е р ш к о. За такое дело тридцять п'ять рублів! Та я тільки слово скажу Жолудю, то он дасть мені сто п'ятдесят рублей, бо його земля підходить тож до Смоквинова, єму до зарізу ета земля нужна. На його землі вода далеко — аж у головах, а тут став, можна купать овець, можна... мало чого не можна! Жолудь аж труситься за тою землею.

Г е р а с и м. Ви хочете мене живцем облупить. І не гріх вам, Грігорій Мойсєєвіч. Я з вашим батьком давній приятель, і коней у нього купив.

Г е р ш к о. Наш заробіток у год раз, треба польоваться. (Встає.) Не дасте ви, дасть Жолудь. Разлі міне не всьо равно, аби гроші.

Г е р а с и м. Аби гроші... Правда. Візьміть же тепер двадцять п'ять, а решту — як діло скінчиться, бо, ей, нема при собі! Хоч гарячим залізом печіть, не можу зараз більше дати.

Г е р ш к о. Ну, край. Давайте гроші, зараз поїду.

Г е р а с и м (шука). Отак! Тільки двадцять і знайшов... Зділайте милость, візьміть двадцять, а решту потім, за мною не пропаде.

Г е р ш к о. Ну, що робить?.. Нічого з вами робить, давайте. (Бере гроші.) Теперички поїду прямо до Смоквинова. Ну, прощайте. Так через день-два?

Г е р а с и м. Найбільше, як через три.

Жид вийшов.

ЯВА IV

Г е р а с и м (сам). От збіглися діла докупи... Упустить землю Смоквинова, та ще у такі лапи, як у Жолудя, — гріх смертельний, все одно, що посиротить свою землю на віки вічні, бо від Жолудя вже не поживишся. А тут знову, як його упустить случай: дати п'ять, а взяти сто тисяч! Серце перестає битися, як подумаю: за п'ять — сто тисяч! Господи! Коли б тільки кум благополучно розміняв, а тоді я й Гершка обманю, на біса мені його факторство здалося? Сам куплю у Смоквинова землю. Аби тільки гроші. А кума нема. А господи, чого він бариться? Ну що, як кума арештували? От тобі й сто тисяч.

Входе Савка. Кум! Слава богу, діждався, думав—умру. Що?..

ЯВА V

Савка і Герасим.

С а в к а (трохи випивши). Стривайте! (Виймає з-за пазухи пляшку з горілкою, другу з ромом, булку, рибу і кладе на стіл.) Ідіть сюди, куме!

Г е р а с и м підходить. Савка обнімає його і цілує, а поцілувавши, держить за шию і дивиться йому в вічі.

Г е р а с и м. Не мучте, куме! Кажіть...

С а в к а. Годяться, куме. (Випускає шию Герасимову з рук.)

Г е р а с и м. Годяться. (Обніма Савку так само, як його обнімав Савка, і, держачи за шию, балака крізь сльози.) Куме, соколе мій... Куме, вашими устами бог говоре... (Цілує його.) Я кращого слова від роду не чув; як пташка защебетала перший раз весною, так радісно зробилось на серці від цього слова. Скажіть ще раз це слово, скажіть, куме.

С а в к а. Годяться!

Г е р а с и м (цілує його, говоре крізь сльози). Годяться?

С а в к а. Чого ж ви не радієте, та плачете?..

Г е р а с и м. Це я так радію... Як же, як, розкажіть? Я мало не заслаб, ждучи вас.

С а в к а. Пустіть, сідайте. Вип'ємо, я вам розкажу.

П'ють.

Ви думаєте, я мало трусився в городі? Танцював так, що і зуб на зуб не попадав. Вчора хотів спробувати, чи приймуть у лавках, бо казначейство було заперте. Оце підійду до лавки та й думаю: а що, як пізнають, що фальшиві? Та й назад. Заспокоюсь трохи, знов іду і знов вертаюсь. Нема смілости. Зайшов у трахтир до Кукленчихи, випив одну восьмушку, другу випив, попоїв добре холодцю — і сміли-вость найшла на мене: вийняв фальшиву бумажку, даю Кукленчисі, а у самого серце затьопалось і волосся, чую, піднімається на голові, та вже й не знаю, як я здачу взяв! А як вийшов на улицу, то вже й землі під собою не чув. Мерщій до Лошкаря, купив пачку канату, даю знову бумажку; глянув на неї прикащик, прищурило око, у мене в душі захолинуло, а далі поклав у ящик, а мені дав здачу. Тоді я у казначейство, купив гербову марку у присяжного, прийняв і присяжний, і дав здачі.

Г е р а с и м (радісно). Дав?! (Налива горілку й п'є.)

С а в к а. На другий день біжу у казначейство. Рано. Сидів довго і знов почав тривожиться. Кругом люде, щось балакають, не розберу... Пропасниця мене б'є... Аж прийшов казначей. Я увесь затрусився. Іти чи не йти? Зціпив зуби, підійшов до віконця... Казать чи не казать, думаю, а тут казначей. «Тобі чого?» — питає... А воно — не знаю як — само зірвалось з язика: «Розміняйте гроші!» — «Давай, — каже, — чого стоїш?» Я дав, а в самого думка: «Тікать чи ждять?» І стою, як окам'янів. Коли це мене штовхають: «Чи ти, земляк, заснув, чи що? Тобі казначей дають гроші, а ти мов не бачиш і не чуєш?» Тоді я очумався, дивлюсь: срібні гроші дає мені в пачці. Я взяв і як одійшов від того вікна — як п'яний, хитаюсь. Помалу, помалу виліз надвір, аж Тут разом наче проснувся і все зрозумів, тут радість мене напосіла така, що й сказати не можу. Іду та всім усміхаюсь... А якийсь пан питає: «Чого смієшся? Раденький, що дурненький?» А я кажу: «Ходім, пане, вип'ємо, я вас почастую». — «Пішов вон, — каже, — дурак!» Кажу: «Може, й так, та гроші є!» Зайшов у трахтир, випив трохи, купив пляшку рому і пляшку горілки та й додому, їхав прудко — всіх попереджав.

Тим часом-Герасим випив і налив чарку.

А! Куме, пиймо: це на ті гроші куплено.

Г е р а с и м (цілує). Сьогодні увечері у нас буде сто тисяч!

С а в к а. А у мене тільки десять!

Г е р а с и м. Куме! Я подарую вам ті сто рублів! (Виймає запродажню і рве.) От вам запродажню! Погуляймо ж трохи, а увечері, куме, як смеркне, — на вокзал... А знаєте, треба щось видумати, яку-небудь причину нашій гульні — щоб не догадались, бува. Я ніколи не гуляю, щоб не було підозріння. А от що: засватаю я Романа на Мотрі — от і буде причина нашій гульні. (Гука). Параско! Мотря! Роман! А ідіть сюди!

ЯВА VI

Ті ж, Мотря, Параска й Роман.

Г е р а с и м. Випий, стара.

П а р а с к а. Що це з ним? (П'є.) Будьте здорові.

Г е р а с и м. Обідив Пузир Романа! Не закликав у хату, так я женю Романа на Мотрі. Мотре, підеш за Романа?

М о т р я. Атож!

Г е р а с и м. Стара, що ти скажеш?

П а р а с к а. Я рада, що ти мене послухав! Такої невістки пошукать.

Г е р а с и м. А ти, Романе?

Р о м а н. Спасибі вам, тату, що ви уважили мою просьбу.

Г е р а с и м. А ви, куме?

С а в к а. Я? (Співає.)

Ой куме, куме, добра горілка — Вип'ємо, куме, ще й з понеділка!

Г е р а с и м. Підтягуйте!

С а в к а. Складемось, куме, грошей по сорок — Вип'ємо, куме, ще й у вівторок.

Герасим частує.

Добра горілка, краща від меду, —
Вип'ємо, куме, ще й у середу.
Продаймо, куме, миски та ложки —
Вип'ємо, куме, ще й в четвер трошки.
Продаймо, куме, рябу телицю —
Вип'ємо, куме, ще й у п'ятницю.
Покиньмо, куме, всяку роботу,
Вип'ємо, куме, ще й у суботу.
Покиньмо, куме, всякеє діло,
Вип'ємо, куме, ще й у неділю.
Од понеділка до понеділка
Вип'ємо, куме, добра горілка!
Гуляй, душа, без кунтуша!

Завіса.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Декорація та ж.

ЯВА I

Р о м а н (один). Батько кудись поїхали з кумом, мати пішли до сусіди, а я оце випровадив робітників пасти воли і забіг на часинку, щоб на самоті пожартувать з Мотрею, а її нема, певно, на огороді або з матір'ю пішла... Ну, вже це хазяйство допіка, нема тобі пресвітлої години, раз у раз як у горшку кипить. От любимось з Мотрею, а через хазяйство нема часу і побалакать, поспівать любенько вкупці. Тепер ми вже й заручені, а волі нема. Де ж вона? Дать би їй звістку, що я тут, а то мати надійдуть, то так замір і пропаде, не поженихаємося і сьогодні! (Співає.)

Поламалась поличка у плузі,
Та чогось моє та серденько в тузі.

(Співаючи, виходить в сіни і співа дужче.)

А чи мені поличку латати,
А чи до дівчини на всю ніч чухрати.

(Вертається хутко в хату і присіда за дверима.) Іде! В хаті темно, схвату, обніму і поцілую, що вона скаже.

Входить Гершко. Роман кидається на нього, обнімає і цілує.

ЯВА II

Гершко і Роман.

Г е р ш к о. Гвулт! Рятуйте! Розбійник!..

Р о м а н (випускає Гершка). Тю! Бий його сила божа! Жида поцілував замість Мотрі...

Г е р ш к о (одмагується шапкою). Не підходи, уб'ю! Гвулт! Рятуйте!

Р о м а н. Та цитьте, ради бога, який тут розбійник? Це я, хазяйський син!

Г е р ш к о. Не підход!! У мене ривільвер... вот, слішиш, звьол курок (щовкає язиком), буду стрілять.

Входе Мотря з свічкою.

ЯВА III

Ті ж і Мотря.

М о т р я. Що тут за гвалт?

Г е р ш к о. Хотів мене задавить... у мене п'ятсот рублей чужіх денег, протестуюсь...

Р о м а н. Та чи ви не сказались, господин єврей, чи з переляку не знаєте, що язик плеще! Я... я... чорт ного знає, що йому сказати... Я пошуткував,, я тутешній, я син Герасимів.

Г е р ш к о. Ви син?

Р о м а н. Ёй-богу, син!

М о т р я. Авжеж, син! Чого ви репетували не своїм голосом?

Р о м а н (тихо). Та я думав, що ти увійшла, кинувся на нього і обняв.

М о т р я, посварившись на нього пальцем, вийшла.

Г е р ш к о. Ой боже мій! Як ви мене перелякали, дайте води напиться.

Р о м а н (дає кружку). Вибачайте, я думав, що то Клим, наш робітник, увійшов, я не хотів вас лякати..

Г е р ш к о (напившись води). Дай господи, щоб ето минулось благополучно, а еслі ви мені растроїлі нерви, то будіте меня возіть на свой счот на лімане.

Р о м а н. Оце лихо! Якби ж'я вас ударив, а то поцілував.

Г е р ш к о. Я думав, що. ви мене кусаете і хотіте мене перекусивать горло... Ох! Где отец?

Р о м а н. Поїхали кудись.

Г е р ш к о. Це погане діло.

Р о м а н. А що там трапилось? Скажіть мені.

Г е р ш к о. Мені нужно бачиться з батьком... Одначе не забудьте сказать йому, що бил Гершко Маюфес, нащот землі, пусть завтра батько будет у Смоквипова з грішми, в обідню пору, і я там буду, — бо ми потеряем землю. Жолудь з рук вирве.

Р о м а н. Добре, скажу.

Входе Копач.

ЯВА IV

Ті ж і Копач.

К о п а ч. Здоровенькі були! (Побачивши жида.) А-а!

Перед паном Хведором
Ходить жид ходором,
І задком-передком
Перед паном Хведорком.

Хе-хе-хе!

Г е р ш к о. Господін, што вам от міне завгодно, я нікакого Хведора не знаю.

К о п а ч (грізно). Де цимбали? Грай, псявіро!

Г е р ш к о. Какіе там цимбали? Чого ви чіпляєтесь? Іграйте себе, ежелі ви музикант.

К о п а ч (до Романа).

Аж корчма трясеться,
Вальса ляхи оддирають та мазура.

(До жида.) А жид пляше та нищечком: «Шляхетська натура!»

Г е р ш к о. Я вас не понімаю, говоріте сібе, сколько угодно.

К о п а ч. Хе-хе-хе! Де тобі понімають? Це стихи Шевченка. Хочеш, прочитаю всі напам'ять.

Г е р ш к о. Не нужно міні ніяких ваших стіхей. (До Романа.) Скажіть же отцу, щоб завтра був у Смоквинова непременно, бо програє діло, с тем до свіданья. (Іде.)

К о п а ч. Слухай, як тебе?

Г е р ш к о. Я до вас ні маю ніякого прікосновенія, і нам нечего рекомендуваться. (Виходить.)

К о п а ч (вслід).

Жид мудрує, як би кого надуть,
А як надує, зараз простує на другий путь.
Тим він живе, тим він і дише,
Що повсякчас векселя пише.

Чув? Це мої стихи. У мене, брат, цього матеріялу на воза не забереш. Тридцять літ меж людьми живу — знаю, хто чим дише... Опит — велике діло. От засяду зимою і напишу комедію малоросійську:

Еней був парубок моторний
І хлопець хоч куди козак...

Ха-ха-ха! Чув? Тепер всі пишуть: крадуть у других і видають за своє, а як я напишу, то буде сама правда, потому бачу все, як на долоні. От тільки немає часу тепер, треба деякі діла покінчити. Особливо тут є один предмет на Боковеньці... не тим голова забита. Слухай, Роман! Цей предмет не дає мені спокою ні вдень, ні вночі; я хочу побалакати з тобою. Не думай собі, що я так дурно по світу ходжу... ні... Та якби я хотів, то й зараз би доказав. Мені тільки засісти, то змаху напишу — що завгодно... Тільки не до того мені. Хочеш пристати до мене в компанію?

Р о м а н. Писать що, чи як? Я до цього не зроден.

К о п а ч. Ні! Що там писать, чортзна-що, писать! Я й сам напишу змаху що завгодно. Хочеш — комедію, а хочеш — прошеніє, яке завгодно прошеніє і куди завгодно? Це пустяк, одно баловство. Хочеш гроші мати?

Р о м а н. Та де ж ми їх достанемо? Украдемо, чи як?

К о п а ч. Оце! Яке ти сказав слово — украдемо! Боже борони! Ти собі цього не думай... Я, слава богу, вік прожив, а і тріски чужої не взяв! Спитай своїх, мене всі знають.

Р о м а н. То яка-небудь комерція, чи що?

К о п а ч. Тут пустяшная комерція: позич де-небудь рублів п'ятдесят, — тобі повірять, — і ми достанем силу грошей. Вір, це моя судьба, само провіденіє мені цей путь указує.

Р о м а н. Може, фальшивих?

К о п а ч. А-а! Який-бо ти! Ти все на лихе вернеш: викопаєм.

Р о м а н. Щось ви давно їх копаєте, а ще нічого не викопали.

К о п а ч. То все нічого не доказує. Іщіте — і обряцете! Сьогодні нема, завтра нема, післязавтра — міліон! Е! У мене опит. Оцей раз як не найду гроші — годі, кінець, амінь. Засяду десь і буду писать, все одно гроші, я за год напишу стілько, що й на воза не забереш. А тільки цей раз треба открыть, треба, хоч кров з носа. Вік шукаю, а такого предмета не находив. Викопавемо — все пополам. Станеть і тобі, і мені, і нашим дітям, і внукам на весь вік... Правда, ми ще не жонаті, хе-хе-хе! Ну, та це не штука, ще поспіємо. Ти тільки те візьми — які предмети: скала... та яка скала? Прямо шапка; балка так і балка так; клином сходяться до скали; на пригорку два копили, висічені оскардами; один показує на восток, другий — на запад; і посередині в землі одкопав кам'яну фігуру чоловіка, робота чудова, тож оскардами висічена.

Як ти думаєш, хто б дурно наставив таких прикмет, га? Ото-то бо й є! От поїдемо, сам побачиш і тоді зразу згодишся. Я тебе люблю і хочу з тобою попробувати щастя.

Р о м а н. Це ви мене дуже заохотили... Що ж, поїдемо, тільки щоб батько не знав.

К о п а ч. Секрет, секрет! Отоді, як вивернемо червонців бочонків п'ять, тоді тільки скажемо. А є!.. Є!.. Душа моя чує, опит — велике діло!

Входять Параска і Мотря.

Поговоримо потім. Здрастуйте, Івановна!

ЯВА V

Ті ж. Параска і Мотря.

П а р а с к а. Здрастуйте! А чом же ти, сину, не йдеш до волів?

Р о м а н. Та забалакався, я зараз повечеряю та й піду.

К о п а ч. А ви ще не вечеряли? Це добре діло, бо й я не вечеряв.

П а р а с к а. То ідіть же у ту хату, там вечеря стоїть на столі.

К о п а ч. Альом, ле-козак! Та попоїмо, а потім ти до волів, а я в клуню на соломі, можна?

П а р а с к а. А чому ні — спочивайте з богом.

К о п а ч. Я не люблю, знаєте, там всяких нежностей: перин, подушек. Є солома — добре, а нема — кулак в голові, свиту послав, свитою укритися, заснув — мало журився, проснувся, встав — встрепенувся, шапку насунув та й далі посунув... Хе-хе-хе! (Вийшов.)

Р о м а н. Скажете, мамо, батькові, що тут приїздив жид і сказав, щоб вони завтра були у Смоквинова в обідню пору з грішми, бо Жолудь землю перекупує. (Вийшов.)

ЯВА VI

Параска і Мотря.

П а р а с к а. Добре. Іди ж, дочко, внось сюди з комори вечерю, а я трохи поприбираю.

Мотря пішла.

І що це старий задумав? Щось тут є, а що — не розберу. То не хотів у церкву коней давати, а то і сам поїхав, і цілу обідню стояв навколішках; то не хотів Мотрю сватати за Романа, то посватав; ніколи не гуляв, а то так добре випили з кумом; та все радіє чогось, веселий такий. І куди вони оце поїхали? Чи він кого привезе з собою, чи господь його знає? Звелів, щоб вечеря була готова, щоб ставні були зачинені, свічка поставлена на столі і щоб і ляльки тут не було. Аж страшно мені робиться од цих приборів, і слова тобі не скаже, що задумає робить...

Мотря вносе вечерю і ставить на столі, між іншими пляшками з горілкою, пироги і сметана.

М о т р я. Хто це до нас сьогодні приїде?

П а р а с к а. Не знаю, я вже боялась старого розпитувати; доволі того, що він був веселий і згодився на ваше весілля. А сірники є?

Мотря. Є!

Параска. Ходім же.

Одчиняють двері, з другої хати виходять Копач і Роман.

Копач. Спасибі за вечерю! Тепер залізу на соломку, як у пуховики.

Виходять; на кону яке врем'я пусто.

ЯВА VII

Входить тихо Герасим, а за ним Савка, несе на плечах здоровий мішок з кожів.

Герасим. Ідїть же ви, куме, розпряжіть коней і поставте їх біля фургона.

Савка. Ходім удвох.

Герасим. От тобі й маєш!.. А хто ж буде біля грошей?

Савка. Хіба ж їх хто візьме тут?

Герасим. Е, куме, на грїх майстера нема! Краще я тут посидю — береженого і бог береже.

Савка. І одходить од грошей не хочеться, так би й держався за мішок. (Вийшов.)

ЯВА VIII

Герасим сам. Світить свічку, засвітив, поставив, глянув на мішок, поцілував його.

Герасим. О тепер Пузир нехай скаже: голяк масті, чирва світить! Ще помірємося — хто голяк. Він думає, що дуже розумний. Ні, братіку, — потягайся ще зо мною. Хе-хе-хе! Я не то що, я й жида сьогодні обманив; поки мішок розшили — дзвінок, він вийняв пачку, глянув я на неї — гроші... всередині колотиться, а сам думаю, як би його обманить; другий дзвінок — жид зашамотався, бере мішок, не дає... «Давай гроші», — каже. Слово за слово, а тут — третій; я тоді йому тиць замість п'ятох та тільки три тисячі. Ха-ха-ха! Отак ушквар! А він, не лічивши, прямо в вагон.

Входить Параска.

ЯВА IX

Герасим і Параска.

Параска (тихо). Старий!

Герасим. Ой! (Кида свиту на мішок і заступа мішок спиною.) Ти чого, навіжена, сновигаєш? Хіба не я тобі велів, щоб тут і ляльки не було? Геть пішла!

Параска. Та не гвалтуй, божевільний! Я зараз піду. Тут діло дуже важне, таке, що треба тобі зараз сказати, бо щоб після гірше не вийшло.

Герасим. Яке там діло?

Параска. Жид прибігав до тебе...

Г е р а с и м. Який? Коли? Чи не скочив з поїзда?

П а р а с к а. Та з якого поїзда? Опам'ятайся, чого ти такий збентежений? Жид Гершко, що за землю Смоквинова з тобою балакав.

Г е р а с и м. Тьфу!! Ну?

П а р а с к а. Казав, щоб ти був в обідню пору у Смоквинова з грішми, бо Жолудь землю перекупує.

Г е р а с и м (ненароком глянув на мішок). Ха-ха! Чорта лисого перекупе.

П а р а с к а. Що там ти привіз, чого ховаєшся від жінки? Покажи!

Г е р а с и м (несамовито підступи до неї). Я тебе попитаю! Я тобі покажу... я... я... тебе уб'ю... Я тебе задавлю, коли будеш лізти у вічі! Геть пішла!

П а р а с к а одступає за двері.

П а р а с к а. Тю, тю! Одсахнись... Ёй-богу, з ним якась причина, — треба бути насторожі. (Вийшла.)

ЯВА Х

Герасим, а потім Савка.

Г е р а с и м. От цікаве бісове насіння, так і. загляда, а жидом перелякала на смерть... Жолудь землю перекупує!.. Ха-ха-ха! Завтра чуть світ отнесу йому гроші, переплатю по десять рублів на десятині, а не попустю, щоб Жолудь купив.

Входе Савка.

С а в к а. Ну, куме, нігде нічичирк! Давайте мені моє, та, поки глуха північ, я собі піду.

Г е р а с и м. Куме, де ви дінете таку силу грошей? Нехай у мене будуть на схові.

С а в к а. Ні, так не буде, я знайду, де своє сховать, а ви ховайте своє.

Г е р а с и м. Візьміть собі яку тисячу, бо зараз попадемось, а решту через год.

С а в к а. Куме!.. Давайте моє мені... З мене печінка мало не витрусилась, поки це діло скінчилось, та щоб я не мав в руках свого заробітку, а заглядав вам у вічі, як цуцик? Вам цього хочеться, я знаю вас добре, бачу, куди ви гнете, але гляньте сюди. (Виймо, ніж з-за халяви.) Бачите? Не розпалюйте ж мене, бо тут вам і амінь, коли почнете крутить.

Г е р а с и м (виймо, з-за халяви ніж). А ви думаєте, що я без запасу? Ха-ха-ха! Тільки, знаєте, це все чортзна-що! (Хова ножа.) Це я для дороги мав... здіймайте лиш свиту, закривайте вікно, та будемо ділитись...

Закривають вікна свитами.

Я хотів як краще, бо у вас ніколи грошей не було, то зараз що-небудь і виявиться... а коли ви так боїтесь, то беріть собі, бог з вами.

С а в к а. Не журіться, я зумію заховать, аби було що. (Підходить до мішка.)

Г е р а с и м. То вам п'ять тисяч?

С а в к а. Десять... десять... кажу вам, десять... не розпалюйте мене!

Г е р а с и м. Та не кричіть-бо! Беріть, беріть десять... (Набік.) Щоб тебе за печінку взяло. (Вийма з мішка пачки по тисячі, навхрест оперезані бумагою, а кум розгляди.) Оце одна, а це друга, а це третя...

С а в к а. Стривайте... куме, гляньте...

Г е р а с и м. А що?

С а в к а. Та це не гроші, це чистісенька бумага.

Г е р а с и м. Як?!

С а в к а. Чиста бумага! От так машину підвела жидівська голова, тільки на трьох пачках спереду і ззаду наклеєні гроші, а то все чиста бумага.

Г е р а с и м (хвата пачки одну за другою, перегляда). Бумага!.. Обманив!.. Куме, він же гроші давав, я сам бачив! (Хвата знов бумажки, розрива і кида.) Сама бумага... чистісенька бумага!.. (Несамовито.) Ха-ха-ха!.. Сто тисяч!! Ха-ха-ха!

С а в к а. Отже збожеволіє! Куме, заспокойтесь; що з воза впало, те пропало.

Герасим озирається, хватає пояс на лаві і біжить з хати.

Куме, куме! Куди ви? Господь з вами! Схаменіться, що з воза впало, те пропало.

Входе Параска.

ЯВА XI

Савка і Параска.

П а р а с к а. Що тут таке? Боже мій милостивий, кажіть, куме, куди він побіг, чого він так галаснув?

С а в к а. Сором признатися. Гляньте: оце добро ми купили за п'ять тисяч.

П а р а с к а. Як?

С а в к а. Так. Обманив жид: дав чистих бумажок замість грошей. А може, то й не жид був, може, нечиста сила перекинулася в жида і отуманила нас так, що ми не роздивились і прийняли бумагу чисту за гроші.

П а р а с к а. А господи, господи! Бач, яке нещастя скоїлось; чула моя душа, що з ним щось недобре діється. Та чого ж він побіг?

С а в к а. Я й сам до пам'яті ніяк не прийду, всередині все колотиться.

Голос Копача: «Поможіть, рятуйте!»

Чуєте? Хтось кричить!..

П а р а с к а. Ох куме, голубчику, у мене й руки, і ноги тремтять, — ходім.

ЯВА XII

Ті ж. Копач і Герасим.

К о п а ч (несе Герасима на плечах). Та допоможіть-бо!

Помагають і кладуть Герасима на ліжко.

П а р а с к а. Що з ним, що з ним, скажіть на милість божу?

К о п а ч. Це, я вам скажу, реприманд! Качайте його, отак, отак! (К.ачає Герасима.) Ну, реприманд!

П а р а с к а. Та що воно? Що? Ради бога, скажіть, що то за болість така?

К о п а ч. Та яка там болість! Стривайте, я розкажу, а ви тим часом тріть груди, добре тріть. Так, так... Ви мене слухайте... стоп! (Прислухається до серця.) Тріть, тріть, тріть... Опит — велике діло... Серце наче ворухиться... А-а. Та й перелякав же ти мене, Никодимович, мало не вмер від страху, ну, й йому б не жить на світі, якби не мій опит.

С а в к а. Кажіть, що трапилось?

К о п а ч. Все по порядку—коло одного центра. Ножа!

Дають ножа.

Івановна, лийте йому води ложкою в рот.

Наливають води.

Ковтнув, єй-богу, ковтнув. Не журіться! Щастя маєте, що я ліг в клуні спать... Ліг, знаєте, я в клуні спать, і так мене один предмет заняв, що я й задрімав з думкою про нього; коли це сниться мені, що Роман позабирав копили кам'яні, — пам'ятаєте? Я вам розказував? Що на Боковеньці? Позабирав ті копили та й повісив надо мною їх. Тільки що оце сниться, аж щось мене по носі чирк, чирк... я рукою лапнув вгору, піймав за ногу, нога гойднулась, задрігала і вирвалась, та як захарчить. Я схопився мов несамовитий, але зараз опам'ятався, запалив сірничок, дивлюся — і в очах потемніло! На перекладині висить Никодимович.

П а р а с к а. Боже мій, боже, яке тяжке нещастя!

К о п а ч. Но! Опит — велике діло! Я зараз вийняв перочинний ніж і перерізав пояса... і Никодимович упав на землю. Гляньте — дише.

Герасим поворушився і спазматичне в себе потягнув воздух.

Підводьте, підводьте. Ніби позіхає, дрижить

Підводять Герасима, він ще потягнув у себе воздух і і витирає піт.

П а р а с к а (плаче). Старий, старий!

Г е р а с и м. Де я? (Спазми.)

К о п а ч. Пийте воду. (Подає.)

Герасим п'є.

Що з вами? Що це ви вигадали?

С а в к а. Та годі, куме! Буде здоров'я — будуть і гроші, а я навіки від них одрікаюсь, ніколи в світі не буду хотіть більше, ніж бог дає. Такої пригоди ніколи не ждав.

К о п а ч. Які гроші?

С а в к а. Он гляньте, як нас обманили.

К о п а ч. А-а! Зразу догадався! Опит — велике діло! На тім тижні в городі була така сама okazія! І багато видурили?

С а в к а. П'ять тисяч...

Г е р а с и м (закльовується воздухом). Ой... ой!..

К о п а ч. Бризкайте водою.

Бризкають. Герасим піднімається.

Та годі вам, Никодимович, убиваться. Заспокойтесь нащот грошей! От поїдемо на Боковеньку, там є гроші, там є сила грошей, вірте, що достанем. Мені само провіденіє указує цей путь... Примети які: скала, копил так і копил так, а посередині кам'яна фігура... не я буду...

Г е р а с и м. Обікрали... ограбили... Пропала земля Смоквинова! Нащо ви мене зняли з вірьовки? Краще смерть, ніж така потеря! (Ридає.)

Завіса.

1890. Хутір Надеждовка

Постійна адреса: http://ukrlit.org/karpenko_karyi_ivan/sto_tysiach